

Ældre billedet i medierne

En undersøgelse af dagbladenes brug af stereotyper om de ældre gennem 50 år.¹

CHRISTIAN ELMELUND-PRÆSTEKÆR & CHARLOTTE WIEN

Den 14. november 2003 bragte den landsdækkende danske avis *Kristeligt Dagblad* seks artikler, der alle havde ensomhed som tema. Anledningen var åbningen af en fotoudstilling om mennesker, der dør alene. En af artiklerne starter som følger:

A.N. døde da hun var 78 år. I mange år levede hun en ensom tilværelse, hvor hun om natten drev rundt i de københavnske gader og ledte efter ting og sager i skraldespande. [...] Lejligheden var proppet med ting, som hun selv fandt værdifulde, men som ethvert andet menneske ville betegne som skrald. Hun turde ikke have kontakt med andre mennesker af frygt for at hun ville blive bestjålet. [...] A.N. blev fundet død i sin lejlighed, da varmemesteren en dag kom forbi. Han skulle aflæse målerne på radiatoren, og da ingen lukkede op fik han fat i viceværten. Hvor længe A.N. lå i sin lejlighed, vides ikke. (IDN 23, *Kristeligt Dagblad*)

Tilsvarende bragte regionalavisen *Fyens Stiftstidende* den 16. november et portræt af Kurt Hansen – kendt som ”akkumulator Kurt” hvor man under titlen ”Han prutter sjældent” bl.a. kunne læse følgende:

KOSTALDEN: Grete Hansen fra Langeskov kan ikke helt huske hvornår hendes bil sidst stod på gårdspladsen på Sandbakkevej 56. For hendes mand Kurt Hansen [...] okkuperer gerne hver weekend gruset med møbler, service og tingeltangel. Faktisk har 72-årige Kurt Hansen nu i 17 år været optaget af at finde nye genstande der kan

fylde op i kostalden og bygningerne på gården på Sandbakkevej. (IDN 264, *Fyens Stiftstidende*)

Begge historier handler om ældre mennesker med samlermani, men ellers er de helt forskellige. Hvor den ene artikel vækker en stemning af ensomhed, fortvivlelse og dårlig samvittighed hos læseren, slår den anden artikel en frisk tone an og beskriver et muntert og virksomt samlerliv. Begge kunne måske være skrevet med omvendt fortegn: A.N. kunne have været (beskrevet som) lykkelig med sine skatte, mens vinklen på historien om akkumulator Kurt kunne have været naboernes klager over udsigten fra deres vinduer.

Sådan er det med langt de fleste historier i dagbladene: De kan skrives og opleves fra flere forskellige sider. I tilfældet ”de ældre” oplever mange ældre selv, at historierne rummer en af to polariserede beskrivelser af dem: Enten beskrives de som stakkels, ensomme og syge eller som stærke, glade, livskraftige og aktive. Mange ældre oplever, at medierne favoriserer billedet af dem som stakkels, ensomme og syge, og de synes, at det bliver værre og værre (Petersen 2003:6; Michelsen 2004; Nørgaard 2004). Og derfor tog Den Sociale Servicestyrelse og Ældreforum initiativ til at få foretaget en undersøgelse af, hvordan medierne rent faktisk beskriver de ældre.

Hvis det er korrekt, at medierne i stigende omfang beskriver de ældre som svage, må det undre. For gennem de senere årtier har Danmark udviklet sig fra at være et traditionelt landbrugsland til at være et moderne industrisamfund og fra at være en socialsikringsstat til at være en velfærdsstat. Med denne udvikling er fulgt en egentlig ældrepolitik, der har haft til formål at forbedre de ældres vilkår – nyere dansk forskning viser da også, at hovedparten af de ældre faktisk har det ganske godt i Danmark.²

Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet, Campusvej 55, DK 5230 Odense, cel@sam.sdu.dk, chw@sam.sdu.dk

Der synes altså at være en diskrepans mellem de ældres faktiske forhold og den måde, de ældre oplever, at medierne beskriver dem på. Der kan næppe være uenighed om, at det er problematisk, hvis medierne tegner et forkert billede af de ældre: For det første giver det medierne et troværdighedsproblem, da de jo lever af at fremstille sande (om end forenklede) beskrivelser af virkeligheden (Wien 2004:166). For det andet er det problematisk, fordi amerikanske undersøgelser har vist, at stereotype forestillinger kan have en formativ effekt: Hvis man eksempelvis præsenterer en gruppe ældre mennesker for talrige beskrivelser af senile ældre, så *bliver* de ældre i denne gruppe rent faktisk dårlige til at huske end ældre, som ikke har været udsat for beskrivelserne af de senile ældre (Kite & Wagner 2002:151).

Formålet med denne artikel er at undersøge, hvilket af de to mediebilleder af de ældre, der har været dominerende hvornår og hvorfor gennem de seneste 50 år.

Mediebilleder og stereotyper – socialpsykologi og journalistik

På det teoretiske plan er det nærliggende at tage udgangspunkt i begrebet stereotyp og i litteraturen dels om mediernes brug af stereotyper og dels om de særlige ældrestereotyper, der eksisterer. I det omfang, at det er muligt at tale om et eller flere mediebilleder af en særlig gruppe, må dette jo netop være sammensat af en eller flere stereotype forestillinger om gruppen.

Det var i kraft af Lippmanns diskussion af begrebet i *Public Opinion* (Lippmann 1991 [1922]:79-103), at begrebet stereotyp fik sin moderne betydning som en *overdrevet homogeniseret beskrivelse, der benyttes som fælles beskrivelse for alle individer inden for en bestemt kategori* (Pickering 2001:10).

Ifølge Lippmann er den moderne verden for kompleks til, at menigmand kan overskue den. Derfor må medierne forenkle fremstillingerne af virkeligheden gennem brug af stereotyper – en avis, der ikke forsimples virkeligheden, er ligeså ubrugelig som et landkort i målestokken 1:1. Det kan være problematisk, for ifølge Lippmann er journalisterne tilbøjelige til at vælge den vej, hvor de møder mindst modstand i beskrivelsen af virkeligheden. Det sker i praksis, når en journalist gentager allerede eksisterende fordomme i stedet for at nedbryde eller justere dem. Med udgangspunkt i Lippmanns diskussion, må man konsultere to forskellige fagtraditioner for at forstå moderne brug af stereotyper: Journalistikken og socialpsykologien.³

Journalistikken definerer sig selv som et håndværk, hvis produkt er den gode historie (fx (Mulvad

& Svidth 2002:15)). Det er der skrevet meget få videnskabelige værker om, og litteraturen om journalistik udgøres i høj grad af lærebøger og materiale, der debatterer de journalistiske arbejdsprocesser (fx (Meilby & Minke 1990); (Meilby 1996); (Rich 2000)) og de værktøjer, som journalisten benytter sig af (fx (Kramhøft 2000); (Sparre & Kabel 2001)). Bandt de væsentligste journalistiske værktøjer findes nyhedskriterierne (fx, VISAK-kriterierne: Væsentlighed, identifikation, sensation, aktualitet og konflikt). Det er på baggrund af sådanne nyhedskriterier, at journalisten vælger hvilke historier, der skal beskrives videre med (Meilby 1996:55-56). Men faktisk kommer brugen af nyhedskriterierne uforståeligt til at vedligeholde de stereotyper, der allerede eksisterer i medierne. Grunden er, at ”den gode historie” dybest set selv er stereotyp: Der findes ingen objektive mål for, hvornår en historie er god – kun en journalistisk indforstået konvention, som via nyhedskriterier sætter rammerne for den journalistiske praksis. Eksempelvis lever historier om misrøgt af ældre på plejehjemmene i høj grad op til VISAK-kriterier, og er der for ”gode historier”, som får plads i aviserne. Problemet er blot, at sådanne historier ikke nødvendigvis er repræsentative for de ældres faktiske forhold på plejehjemmene. På den måde kommer den journalistiske praksis til at vedligeholde særlige ældrestereotyper – i dette eksempel stereotypen om den svage ældre.

Socialpsykologien diskuterer stereotypbegrebet med udgangspunkt i empiriske undersøgelser. I denne sammenhæng er behandlingen af stereotypbegrebet indenfor social identitetsteori og indenfor studiet af holdninger særligt interessant:

Inden for socialidentitetsteorien mener man, at vi som mennesker har behov for at inddele andre individer i forskellige grupper, hvis fællesnavne er en eller flere stereotype forestillinger om egenskaber ved gruppens medlemmer. Nærmere bestemt opstår, vedligeholdes og forandres stereotyper, når et ”vi” taler om et ”dem”. Mennesker skelner således mellem den ”in-group”, de selv er en del af og den ”out-group”, som de ikke er del af. Herved skaber man en kontrast, der er fordelagtig for ens egen gruppe. Det gøres typisk ved at over- eller under spille visse af in-groups karakteristika i forhold til out-groups (Cuddy & Fiske 2004:16-17). Det handler som udgangspunkt ikke om at være nedladende over for andre grupper, men om at fremstille sin egen gruppe så positivt som muligt. Ikke desto mindre er det ofte her, fundamentet til negative fordomme om andre grupper bliver støbt (Kite & Wagner 2002:148).

Denne socialpsykologiske dynamik eksisterer principielt overalt i samfundet og mellem alle tænkelige grupperinger. Det er dog særligt interessant i for-

bindelse med de tre grundparametre, som mennesker benytter til at vurdere artsfæller med: Race, alder og køn. De er så grundlæggende, at børn helt ned i seksårsalderen udvikler stereotyper på baggrund af dem (Golub et al. 2002:277). Sådanne klassifikationer kan resultere i henholdsvis racisme, sexism og, hvad man kunne kalde ”aldersnedladende” ytringer. I forhold til race og køn adskiller alder sig dog på to måder: For det første bliver alle ældre før eller siden. Sådan er det ikke med de to andre grundparametre, dem kan vi (i princippet) ikke ændre på. For det andet – og i forlængelse heraf – viser det sig, at børn er ”enige” om at udvikle negative stereotyper om ældre fra starten. Hvorfor børn har tendens til at se negativt på ældre vides ikke præcist, men det hænger muligvis sammen med ældres ”truende” fysiognomi (rynker) og deres mere grove og dybe stemmer (Montepare & Zebrowitz 2002:111). Endelig mener Greenberg et al. (2002:30), at en væsentligst årsager er, at ældre mennesker er en påmindelse om yngres dødelighed.

I de fleste sammenhænge udlignes den negative effekt af in-groups nedvurdering af out-group, når rollerne skifter. Men kun såfremt to gruppers samfundsmæssige placering er nogenlunde lige: Hvis den ene gruppe eksempelvis er tømrere, og den anden gruppe er murere, er der ingen problemer. Men når den ene gruppe er journalister, og den anden er de ældre, er forholdet asymmetrisk – journalisterne har lagt bedre muligheder for at præge beskrivelsen af de ældre, end de ældre selv har.

Undersøgelser har desuden vist, at kommunikation af fordomme og stereotyper har en selvforstærkende virkning *både* hos dem, der kommunikerer fordommene *og* hos dem, der kommunikeres om. Et forsøg har fx vist, at hvis man udsætter en gruppe ældre for den stereotype forestilling, at ældre husker dårligt, lige før en hukommelsestest, så opnår denne gruppe et markant ringere resultat end en tilsvarende kontrolgruppe (Kite & Wagner 2002:151). De ældre vil således i større eller mindre omfang leve op til de stereotype forestillinger, som omverdenen måtte have. Dermed er der reel fare for, at stereotype ældrebilleder ikke bare er selvforstærkende men også en slags selvopfyldende profetier.

Den gode nyhed er, at stereotype forestillinger om ældre ikke er statiske: *people are more than willing to set aside ageist assumptions when evidence allows*. (Kite & Wagner 2002:146). I det omfang in-group udsættes for massive påvirkninger, der ikke stemmer overens med det oprindelige billede af out-group, tvinges in-group til at ændre sit syn på out-group:

From reviewing how implicit age stereotypes are initially formed and then reinforced, one ap-

proach to change would be a stronger prescription to limit exposure to negative age stereotypes and increase exposure to positive stereotypes of the elderly across the life span. An additional measure may be necessary that requires the efforts of older individuals themselves. History suggests that reduction in discrimination is achieved with social recognition and political action. (Levy & Bananji 2002:68)

Ruscher (2001:43) refererer en række undersøgelser, der tyder på, at en out-groups størrelse og synlighed påvirker in-groups beskrivelse af den: Hvis en out-group øger sin synlighed, vil det afføde mere nuancerede beskrivelser af den – og *vice versa*. Hvis man i en mediemæssig sammenhæng ser journalisten som alle andre gruppers out-group (journalisten står jo ”uden for” og observerer forskellige grupper), er det dermed muligt for alle grupper – også de ældre – at påvirke journalisternes beskrivelser af dem.

Opsummerende kan man sige, at en række af de journalistiske arbejdsprocesser og værktøjer virker fremmede for brugen af stereotyper i medierne. Det er problematisk – især i forhold til de ældre – af flere årsager. For det første fordi kommunikationen mellem journalister og ældre er asymmetrisk: I dagbladene er det pr. definition journalisterne, der som in-group kommunikerer om de ældre som out-group. For det andet fordi stereotype ser ud til at være selvforstærkende. For det tredje fordi børn helt ned til seksårsalderen har tendens til automatisk at danne negative stereotype forestillinger om ældre mennesker. Med udgangspunkt i disse teoretiske indsigter, må man være tilbøjelig til at tro, at de ældre har ret i, at medierne har en tendens til at beskrive dem som svage og skrøbelige. I hvert fald er de oppe mod hårde odds, men spørgsmålet er, om virkeligheden er helt så simpel.

Afgrænsning og data

Udgangspunktet for undersøgelsen er en antagelse om, at mediernes beskrivelser af de ældre er polariseret i to mediebilleder: At de ældre enten beskrives som stærke eller som svage. I samarbejde med opdragsgiver er undersøgelsen funderet på en bred repræsentation af dagblade: En lokalavis (*Næstved Tidende*), en regionalavis (*Fyens Stiftstidende*), en landsdækkende morgenavis (*Politiken*), en tabloidavis (*B.T.*) og en nicheavis (*Kristeligt Dagblad*). Ligeledes i samarbejde med opdragsgiver (og i lighed med store dele af den eksisterende journalistikforskning) valgte vi at basere undersøgelsen på den såkaldte Nyhedsuge (Lund 2000; Petersen 2003).⁴

Konkret bygger analysen således på gennemlæsning de udvalgte aviser i uge 46 i årene 1953, 1963, 1973, 1983, 1993 og 2003.

De i alt 210 undersøgte aviser (seks punkt- nedslag gange fem dagblade i syv dage) blev gennemlæst af et hold studentermedhjælpere. De identificerede de redaktionelle enheder, som enten handlede om ældre mennesker eller blev skønnet at være særligt relevante for ældre mennesker.

Den operationelle definition af begrebet ”ældre” besværliggøres i denne undersøgelse af, at der ikke er regler for, hvilke oplysninger, der bringes om personer i mediernes redaktionelle enheder.⁵ Denne artikel arbejder derfor med en ganske bred og pragmatisk definition: Ved ældre forstås; a) mennesker, der på grund af alder ikke er aktive på arbejdsmarkedet; eller b) mennesker, om hvem der af dem selv eller andre bliver brugt begrebet ældre eller synonymer hermed. I de tilfælde, hvor den kronologiske alder på en person opgives, er grænsen lagt ved 60 år. Dog anvendes denne definition kun, hvis a eller b ikke kan anvendes. Det betyder, at eksempelvis et portræt af en 60-årig ikke bliver medtaget i undersøgelsen, såfremt den pågældende fortsat er aktiv på arbejdsmarkedet.⁶

I alt fandt studentermedhjælperne 1.672 enheder, som blev samlet i en database (se <http://iprint.sam.sdu.dk/aeldre/>). Hver redaktionel enhed i databasen er kodet for en række variable, bl.a. dato, avis, længde, placering, udstyr og emne. Derudover er det naturligvis vurderet, hvorvidt hver enkelt enhed tegner et billede af de ældre som svage eller et billede af de ældre som stærke.

I erkendelse af at det grundlæggende er op til læserens subjektive vurdering at afgøre, hvilket

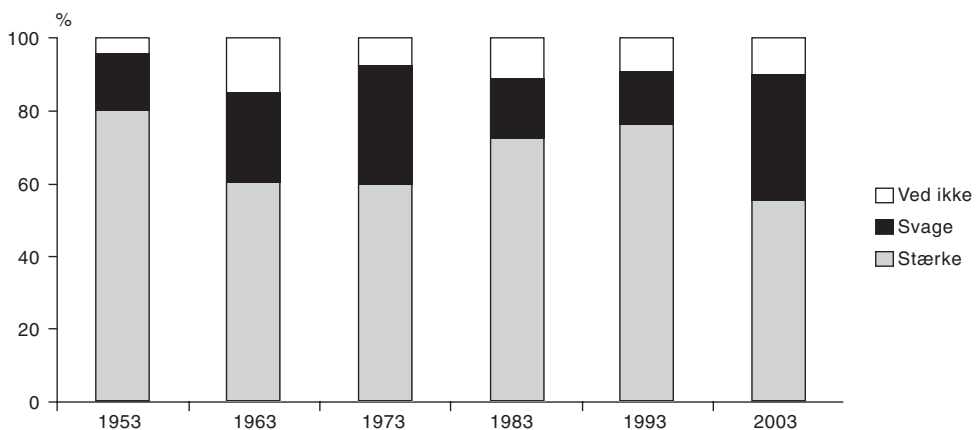
mediebillede en redaktionel enhed tegner, arbejdes der også her med en yderst bred og pragmatisk definition: Hvis en redaktionel enhed skønnes at tilstræbe at vække medlidenhed og/eller medfølelse med de ældre hos læseren, tegner den et billede af de ældre som svage. Hvis en enhed omvendt beskriver de ældre som aktive samfundsborgere, hvis tonen er optimistisk og/eller tilstræber, at læseren bliver imponeret over den ældre persons meritter, tegner den redaktionelle enhed et billede af de ældre som stærke.

Levy & Bananji (2002:59) påviser i denne forbindelse et potentielt problem: Sådanne subjektive vurderinger indebærer, at den samme historie kan vurderes forskelligt af forskellige læsere. Den usikkerhed der herved opstår, er i en vis grad imødegået ved at lade en person, der ikke havde været med til den oprindelige kodning, korrekturlæse hele databasen. At det har været en fornuftig pragmatisk løsning på et principielt uløseligt metodisk problem, vider en lav fejlprocent om: Kun i 108 tilfælde var koderne i uenige om, hvorvidt en redaktionel enhed tegner det ene eller det andet billede af de ældre. I tvivlstilfældene afgjorde forskningslederen kategoriseringen.

Resultater

Den mest overordnede konklusion er, at de ældre ikke har ret, når de hævder, at medierne primært fremstiller dem som svage. Tværtimod har medierne i flere af de analyserede år haft markant flere spalte- millimeter, der beskrev de ældre som stærke (se figur 1). Men noget tyder – når man ser bort fra 1983 og 1993 – på, at de ældre har ret i, at mediebilledet er blevet ”værrer og værre”, for tendensen fra 1953

Tabel 1. Ældrebilledet i aviserne gennem 50 år

Note: Procentvis fordeling af spalte- millimeter, der tegner et billede af de ældre som hhv. svage eller stærke i alle aviser, fordelt på punkt- nedslagsår. Spalte- millimeter i alt 221.217.

og frem til 2003 har været, at procentvis flere og flere spalte­millimeter beskriver de ældre som svage.

Det har på intet tidspunkt været billedet af de ældre som svage, der har gået flest spalte­millimeter. Det betyder dog ikke nødvendigvis, at de ældre har uret i deres kritik af medie­billedet: Hvis man nøjes med at se på to af avisernes kernegenrer, nyheds- og debatstoffet, tager situationen sig ganske anderledes ud: Omkring 60 procent af materialet i debatgenren beskriver de ældre som svage – det samme gør knapt 55 procent af nyhedsstoffet. Når man taler om medie­billedet, er der stor sandsynlighed for, at man rent faktisk mener nyhedsdækningen, hvorfor figur 1 må suppleres af en lignende opgørelse over nyhedsstoffet (se figur 2). At netop nyheds- og debatstoffet i højere grad fremstiller de ældre som svage, kan være en væsentlig årsag til, at de ældre føler sig fremstillet som svage.

Dernæst er man nødt til at forholde sig til forskellige tidsperspektiver i forskellige studier. De refererede undersøgelser af ældres opfattelse af medie­billedet er ret nye. Det vil sige, at de omhandler mennesker, der er ældre i 2003 og som alle er blevet det inden for én generation. De adspurgte kan således kun forventes at forholde sig til den udvikling i ældre­billedet, som har fundet sted de seneste 20-30 år. Ser man således udelukkende på udviklingen siden starten af 1980'erne, er der ingen tvivl om, at billedet af de svage ældre har været i markant fremgang – inden for alle genrer.

Opsummerende viser denne del af undersøgelsen, at medierne har ændret deres måde at beskrive de ældre på gennem undersøgelsesperioden – men også at ændringerne ikke stemmer fuldt ud overens

med forudsigelserne. For det første har de ældre ikke ret i, at medierne primært beskriver dem som svage – med mindre man udelukkende betragter debat- og nyheds­genrerne. For det andet har de ældre ret i, at medierne bringer flere og flere spalte­millimeter, der beskriver dem som svage – men kun, hvis man udtager punkt­nedslagsårene 1983 og 1993. Dertil kommer, at de refererede undersøgelser af ældres holdninger nødvendigvis kun kan forholde sig til de senere år, hvor begge de ældres fornemmelser af ældre­billedet ser ud til at holde.

Resultaterne giver anledning til to opfølgende spørgsmål: Hvorfor er der en tendens til, at flere og flere spalte­millimeter beskriver de ældre som svage, når de ældre har det ganske godt? Og hvorfor afviger medie­billedet af de ældre så markant, som tilfældet er i punkt­nedslagsårene 1983 og 1993? Svarene søges i næste afsnit, som kortfattet gør rede for den socialhistoriske ramme, der udgør de enkelte punkt­nedslagsårs kontekst.

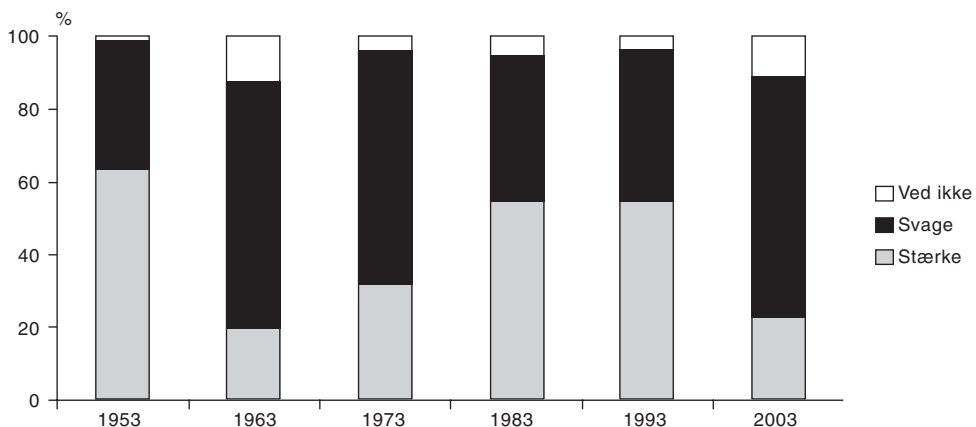
Mediebilledet kan formes og omformes

I 1953 var Danmark stadig et landsbrugsland (Mørch 1982:58-59). Som Vincent påpeger:

The processes of modernization that undermined the social and economic significance of land and agriculture also undermined the social prestige of the senior generations in land-holding families across Europe. (Vincent 1995:51)

Vincent (1995:42) hæver, at de ældres rolle og status i et landbrugssamfund fundamentalt adskiller sig fra et industrisamfund: I landbrugssamfundet indgik

Figur 2. Ældre­billedet i genren nyhed gennem 50 år

Note: Procentvis fordeling af spalte­millimeter, der tegner et billede af de ældre som hhv. svage eller stærke i alle aviser, fordelt på punkt­nedslagsår. Spalte­millimeter i alt 52.638.

de ældre i arbejdsstyrken på lige fod med alle familiens øvrige medlemmer. Deres opgaver var tilpassede, hvad de kunne magte, men de ophørte ikke med at deltage i det daglige arbejde. De ældre var således et aktiv og integreret i produktionsapparatet. Ikke en passiv gruppe, der skulle forsørges af andre.

Samtidig havde de ældre en opsamlet viden og erfaring, der i det forindustrielle landbrug var værdifuld: Arbejdsprocesserne i det traditionelle landbrug ændrede sig kun meget langsomt, og de ældres viden og erfaring kunne derfor overføres til og bruges af de yngre generationer. I landbrugssamfundet havde de ældre altså værdi i to sammenhænge: Som arbejdskraft og som vidensbank. De ældres værdi for samfundet sikrede bl.a., at de yngre generationer behandlede de ældre med respekt, og det er formentlig en væsentlig grund til, at en stor del af avisernes spalte-millimeter beskrev de ældre som stærke i 1953.

Af datamaterialets i alt 1672 redaktionelle enheder er bare 119 fra 1953, og langt de fleste er i kategorien navnestof – altså portrætter, nekrologer og lignende. Dermed er der to oplagte forklaringer på, at medierne i så overvejende grad gengav billedet af ældre som stærke i 1953: Dels ligger det i portrættets stil at fremhæve den portrætteredes stærke sider, dels var ældre i landbrugssamfundet næsten pr definition stærke, da de som nævnt besad en erfaring, som de yngre dårligt kunne undvære.

I 1960'erne tog byggeriet af velfærdsstaten for alvor fart, og overgangen fra landbrugssamfund til industrisamfund blev en realitet (Mørch 1982:61). Derved var der sket store ændringer i kravene og forventningerne til familiens evne til selv at passe de ældre og børnene. Omkring 1960 trådte det offentlige i forældrenes sted for at sikre børnene "pasning og opsyn, mad og drikke, tøj og tag over hovedet [...]" (Mørch 1996:436). Og noget tilsvarende kom til at gælde de ældre: Folkepensionen blev indført i 1956 og de første spadestik til hjemmehjælpsordningen blev taget i 1958 og i begyndelsen af 1960'erne tog byggeriet af kommunale plejehjem for alvor fart. Det var også nødvendigt, for pasningsproblemet var reelt: Urbaniseringen, kvindernes indtog på arbejdsmarkedet og det faktum, at der blev flere og flere ældre, øgede det permanente pasningsbehov (Ringsmose & Hansen 2005:12-16).

At udbygningen af ældresektoren var omfattende kan illustreres ved, at der alene i uge 46 i 1963 blev omtalt planer om byggeri af mindst 117 nye plejehjem i lokal- og regionalavisen i denne undersøgelse. De ældre blev således et selvstændigt emne på den politiske dagsorden og i medierne. Der var bred enighed om, at man skulle bruge ressourcer på de ældre, og deri lå implicit den antagelse, at de ældre

generelt var svage og behøvede hjælp. Det er svært at forestille sig, at man kunne have skaffet den nødvendige politiske opbakning til at prioritere de ældre, hvis ikke der var generel enighed om, at de rent faktisk havde behov for den hjælp, der blev tilbudt. Det er værd at bemærke, at det primært var politikerne, der deltog i debatten om at udbygge velfærdsstaten, de ældre selv var tavse. Det første markante skift i ældrebilledet kan således i et vist omfang forklares med et nyt politisk fokus på de ældre. Et fokus som i praksis styrkede billedet af de ældre som svage.

I 1973 var velfærdsstaten blevet udvidet markant. Så meget at den efterhånden var blevet et dyrt bekendtskab for de offentlige finanser. 1970'ernes oliekriser og generelle økonomiske afmatning betød samtidig, at der samlet set var færre ressourcer til servicesektoren, hvorfor man begyndte at overveje, hvordan de offentlige udgifter kunne styres på længere sigt (Perspektivplan-redegørelse II 1973). Men her skulle det vise sig, at det ikke var så let endda at beskære den hastigt voksende ældresektor. Politikerne havde slået dobbelt mønt på de mange forslag til forbedringer på ældreområdet fra 1950'erne og frem til 1970'erne: Hvis ikke man allerede var ældre, så ville man blive man det – alle politiske tiltag om forbedringer på ældreområdet kom dermed alle til gavn, hvorfor sådanne forslag sjældent mødte hård modstand. Lige omvendt forholdte det sig naturligtvis, når politikerne foreslog besparelser og stramminger på ældreområdet.

Den ældreplejesektor, man havde opbygget gennem 1960'erne, havde også en naturlig interesse i at kræve yderligere ressourcer til ældreplejen. Og sammen med de ældre udgjorde behandlerne en reel magtfaktor i begyndelsen af 1970'erne: Perspektivplan-redegørelse II (1973:536 og 543) angiver, at der var ca. 625.000 mennesker over 65 år i 1972, og at der var ansat omkring 35.000 på plejehjemmene og som hjemmehjælpere. Det svarede til næsten 20 procent af vælgerne i 1973. Tjenestemændene i den offentlige sektor var med Dichs (1973:95) ord blevet samfundets herskende klasse, som sammen med de ældre (og andre grupper på overførselsindkomst) lagde grunden til, hvad man senere har kaldt velfærdskoalitionen – en gruppe, som i dag udgør to tredjedele af alle voksne danskere, og som modtager deres primære indtægt fra det offentlige i form af løn eller overførsler. En gruppe, der derfor som udgangspunkt er enige om at være mod nedskæringer i den offentlige sektor (Mouritzen 2001:389-390).

At billedet af de svage ældre var endnu mere fremherskende i 1973 end i 1963, kan således skyldes et endeligt opgør med landbrugskulturen. Men

det hænger nok i højere grad sammen med, at både politikere, de ældre samt deres pårørende og behandlere i tydelig tale fastholdt, at de ældre havde behov for hjælp fra det offentlige. Den implicite forestilling om, at de ældre var svage, blev således yderligere forstærket i 1973.

Den 20. marts 1979 nedsatte den daværende socialminister en ældrekommision, der skulle aflive de myter om de ældres situation, som havde udviklet sig op gennem 1970'erne. Et par år tidligere havde Socialforskningsinstituttet fundet, at de ældre langt fra var så svage, som mediebildet (allerede dengang) gav udtryk for. Ældrekommisionens arbejde mandede ud i tre delrapporter i hhv. 1980, 1981 (Ældrekommisionen 1981) og 1982 (Ældrekommisionen 1982), som samlet set må forventes at have påvirket ældredebatten i det fjerde undersøgelsesår, 1983.

Ældrekommisionen anbefalede ikke flere penge til pensionisterne eller øget byggeri af plejehjem, men i stedet at man tillod "gradvis tilbagetrækning" for dermed at gøre det muligt for de ældre at blive længere på arbejdsmarkedet (Ældrekommisionen 1981:134). Samtidig anbefalede kommissionen politikerne, at gå bort fra tanken om de kommunale plejehjem. I stedet var forslaget at lade de ældre blive længst muligt i eget hjem, for at øge kontinuiteten i livet som ældre (Nielsen 1996:200)(Jensen 1999). Endelig fokuserede Ældrekommisionen på de ældres aktiviteter og på social og sundhedsmæssig bistand. Fra en norsk undersøgelse viste man, at de ældre, der havde mest kontakt med andre mennesker, havde mindst behov for offentlig hjælp. Derfor fandt Ældrekommisionen (1981:248-250) det vigtigt at styrke grupper og foreninger i de ældres nærmiljø. Begreber som aktivisering og aktivering blev i den forbindelse væsentlige komponenter i den professionelle selvforståelse, der var i færd med at blive opbygget i hjemmehjælpssektoren.

Ældrekommisionens mantra var hjælp til selvhjælp. Og netop heri findes måske en del af forklaringen på, at ældrebilledet ændrede karakter i starten af 1980'erne: Når Ældrekommisionen på baggrund af tre års arbejde med bl.a. at undersøge de ældres faktiske forhold samt deres ønsker og behov kom frem til ovenstående anbefalinger, måtte det naturligvis påvirke den politiske dagsorden på ældreområdet. Men dette kursskift i ældrepolitikken, kunne jo kun finde sted, hvis man i et vist omfang gjorde op med forestillingen om de svage ældre, som ikke kunne bo i egen bolig og have aktive fritidsbeskæftigelser.

Samtidig begyndte de ældre at tage del i samfundsdebatten på en måde, der var fundamental for-

skellig fra, hvad de havde gjort i 1953, 1963 og 1973: De ville blande sig og tage del i samfundsdebatten, de krævede, at deres erfaring og viden blev taget alvorligt, og de gav gerne en solidarisk hånd med, hvis de syntes, at en sag var uretfærdig. Materialet rummer flere eksempler: En 70-årig mand blev anholdt for sammen med en gruppe unge at have deltaget i en demonstration foran restauranten La Cabana i Herning, hvor restauratøren beskæftigede uorganiseret arbejdskraft (IDN 1069, B.T.). Et andet sted i materialet beklager en pensioneret folkeskolelærer, at der kun var 45 minutters ugentlig undervisning i faget religion i gymnasiet (IDN 1028, Kristeligt Dagblad). Årsagen til at hun skriver et læserbrev er ikke, at hun er forarget på egne vegne, men at hun ønsker at støtte en yngre bekendt. I dele af 1983-materialet giver det for første gang i undersøgelsesperioden faktisk ikke mening at tale om ældresteretyper, idet ældre som den pensionerede folkeskolelærer og den 70-årige aktivist trådte ud af den out-group, som de ældre ellers var placeret i af politikere, plejere og pårørende. I stedet blev de selv til en in-group, der talte om andre grupper i samfundet.

Dermed bekræfter materialet, at stereotype forestillinger er selvforstærkende. Og nok så vigtigt, at sådanne forestillinger kan ændres, hvis man udsættes for tilstrækkelig meget information, der ikke stemmer overens med dem (jf. Kite & Wagner 2002: 146). Med andre ord: Ældrekommisionens rapporter havde tilsyneladende både en effekt på den førte ældrepolitik og på de ældres egen selvopfattelse – og dermed på det samlede medie billede af de ældre.

I 1993 var det forsat billedet af de ældre som stærke, der prægede dagbladene. Materialet viser, at der netop i begyndelsen af 1990'erne fandt en markant selvorganisering sted blandt forskellige grupper af ældre. Eksempelvis stiftede Karen Marie Nielsen i 1992 organisationen C-holdets Oprør. Organisationen fik stor medieopmærksomhed og havde allerede efter tre måneder ca. 20.000 medlemmer. Et mere kuriøst tiltag var den amerikanske ældreorganisation Grey Panthers, som fik en dansk søsterorganisation i Ry. En række af landets kommuner dannede ligeledes frivilligt såkaldte ældreråd, hvis opgave var at rådgive kommunalpolitikere i ældrepolitiske spørgsmål. Ældrerådene viste sig at være en så stor succes, at det i 1997 blev besluttet at gøre oprettelsen af et sådant lovpligtigt i alle kommunerne.

Det er tydeligt, at de ældres egne politiske aktiviteter i starten af 1990'erne påvirkede omgivelsernes syn på de ældre. Om end nogle af punktnedslagsårets redaktionelle enheder afspejler en vis irritation

over C-holdets Oprør og dets ”megafon-opsætsighed”, er det alligevel klart, at C-holdets Oprør og De Grå Pantere kædes direkte sammen med etableringen af ældrerådene. De ældre blev aktivister, og spillede som sådan en selvstændig rolle i skabelsen og ikke mindst omskabelsen af ældrepolitikken i 1990’erne. Hvor 1980’ernes ældrepolitik handlede om ombygning og omorganisering af de institutioner, der var blevet opbygget i 1970’erne, handlede ældrepolitikken i 1990’erne om de ældres rettigheder og muligheder i forhold til den kommunale ældre-service (Strukturkommissionen 2004:kap. 35).

Set i lyset af denne udvikling er det ikke overraskende, at 1993 er ét af de punktnedslagsår, hvor medierne rummede flest fremstillinger af de ældre som stærke. Et sådant politisk oprør ser man ikke fra den syge, svagelige olding. Det kommer derimod fra den sunde, livserfarne pensionist som i sit otium har fået masser af tid og energi til at tage en politisk kamp op.

Efter den megen opmærksomhed på de stærke ældre i 1983 og de politisk aktive ældre i 1993, kunne intet samlet ældretema erobre mediernes dagsorden i 2003. Fordelingen mellem andelen af spaltmillimeter, der beskrev de ældre som hhv. stærke og svage var i 2003 ret lig fordelingerne i 1973 og 1963. Det dækker imidlertid over anseelige forskelle aviserne imellem. Faktisk var dagbladene i 2003 blevet så specialiseret, at man reelt bør tale om en række forskellige mediebillede af de ældre frem for ét samlet.

Den avismæssige individualisering behøver imidlertid ikke at have medført et mere nuanceret mediebillede af de ældre. Tværtimod. En mulig grund til den øgede segmentering af dagbladene kan have været det stigende økonomiske pres, aviserne oplevede op gennem 1990’erne. Og et øget økonomisk pres vil alt andet lige presse medierne til øget brug af stereotype billeder af bl.a. de ældre: Dels har den tilspidsede konkurrencesituation medført effektiviseringer og rationaliseringer, og den enkelte journalists tid til at nuancere sine journalistiske produkter er reduceret (Hedegaard 2001: 11). Og netop begrænset tid kan være én af de faktorer, der presser journalisten til at genbrug eksisterende stereotyper frem for at bryde dem ned. Dels kan den øgende konkurrence have tvunget journalisterne til at vinkle deres historier lidt skabere, hvilket levner mindre plads til at nuancere. Der er med andre ord blevet mindre tid og overskud til aktivt at mod- og bearbejde de stereotyper vedrørende de ældre, som mere eller mindre automatisk opstår.

I avisverdenen er der enighed om, at aviserne er forskellige, og at de i noget omfang er blevet mere

forskellige den senere tid. Der er imidlertid ganske stor uenighed om, hvorvidt den hér foreslåede forklaring er den korrekte. Politiken afviser, at en øget konkurrence har fået avisen til at differencere sig i forhold til dens konkurrenter. Næstved Tidende hævder, at den stadig producerer journalistik, som den altid har gjort det. Kristeligt Dagblad har altid set sig som en nicheavis, om end profilen er blevet skærpet gennem tiden. Alene B.T. vedkender sig at være drevet af kommercielle hensyn og analyser af, hvor på markedet produktet skal placeres for at øge dets succes (Interviews: Jan Kristensen, den 15. august 2005; Helge Wedel, den 17. august 2005; Jacob Svendsen, den 17. august 2005; Tina Christel Kristensen, den 18. august 2005; Britta Søndergaard, den 18. august 2005). At avisernes repræsentanter således er uenige om årsagen til en mulig øget segmentering, er interessant, og viser formentlig en hel del af de forskellige avisers selvforståelse.

Konklusion

Artiklens udgangspunkt var at undersøge om de ældre vitterligt, som mange ældre selv føler, bliver beskrevet som svage i medierne. Svaret er umiddelbart nej, da den kvantitative optælling af spaltmillimeter afslører, at størstedelen af avisernes ældrestof altid har beskrevet de ældre som stærke. Dog er billedet et andet, hvis man udelukkende ser på avisernes nyheds- og debatstof. Samtidig har analysen givet mulighed for at teste de ældres følelse af, at medierne til stadighed beskriver dem som mere og mere svage. Set over undersøgelsens 50-årige periode har de ældre ret – der kan nemlig spores en svag tendens til at mediebilledet af de ældre som svage fylder en stadig større andel af dagbladendes spalter. Dog med en væsentlig udtagelse af punktnedslagsårene 1983 og 1993, hvor billedet af de stærke ældre står markant stærkere end i de omkringliggende punktnedslagsår. Mediebilledet af de ældre ændres altså ikke automatisk ændres i takt med tiden – ændringerne må i stedet forklares med særlige begivenheder.

Analysens anden del opridses en række af begivenheder, som formodes at have påvirket ældrebilledet i medierne. Sat på spidsen kan man sige, at man har det mediebillede, man har fortjent. Medierne må at fremstille det udsnit af den virkelige verden på, der vedrører ældre, er i mange henseender en konstruktion. Og konstruktioner skal konstrueres og kan omkonstrueres. Det viser sig i analysens anden del, at alle større ændringer i mediebilledet af de ældre kan kædes sammen med markante forekomster af information, som ikke pas-

ser ind i de herskende stereotyper om ældre. Da de ældre eksempelvis selv blev aktive i medierne, fortalte de deres egen nuancerede version af deres liv og deres helbred, hvilket undergravede stereotyperne om de svage ældre. På samme måde fik billedet af de ældre som svage vind i sejlene, da de ældre lod politikerne, de pårørende og de ansatte i ældresektoren argumentere for at de havde behov for offentlig hjælp og service

Det betyder, at konkret handling gør en forskel. Hvis de ældre ikke er tilfredse med mediernes beskrives af dem, kan de gøre oprør ved at tage ordet og præsentere deres egen version af sandheden i medierne. Det gjorde de ældre i 1983 og 1993 med afsæt i Ældrekommissionens rapporter. Rapporter, der forsøgte at skifte fokus og nytænke ældrepolitikken til fordel for en hjælp-til-selvhjælp-stanke, der koncentrerede sig om ældres ressourcer og deres værdig i stedet for at videreføre 1960'ernes

og 1970'ernes sygelig- og klientgørelsespolitik. At dette politiske tiltag tilsyneladende resulterede i, at de ældre selv fik mere selvtilid, blev mere aktive og på ligeværdig vis tog del i samfundsdebatten viser, at stereotype forestillinger kan ændres, selvom de i udgangspunktet er selvforstærkende.

Denne del af undersøgelsens konklusion er ikke kun interessant for de ældre: Der er ikke umiddelbart noget i vejen for at generalisere den til resten af samfundet, så andre grupper, eksempelvis nydanskerne, har gode muligheder for at tage sagen i egen hånd og presse medierne til at nuancere deres nydansker-billeder, hvis de som udgangspunkt er misvisende. Vi foregiver ikke at have fundet en mirakelkur: Eksisterende stereotyper kan være særdeles sejlivede. Vi pointerer blot, at det er muligt gennem aktiv deltagelse at gøre en forskel. At man har det mediebillede, man har fortjent, bør derfor vække til eftertanke.

Noter

1. Denne artikel redegør for et udvalg af resultaterne og de teoretiske overvejelser fra undersøgelsen "Ældrebilledet i medierne gennem 50 år". Undersøgelsen var finansieret af den Sociale Servicestyrelse og Ældreforum. Den samlede undersøgelse er afrapporteret i (Wien, 2005).
2. Eksempelvis oplever kun fem procent af de ældre ensomhed eller ser deres økonomi som dårlig. Samtidig føler hele 85 procent ikke, at de lider sociale afsavn (Pedersen 2003:20; Platz 2004). Andre undersøgelser viser, at 77 procent af de ældre klarer sig uden hjemmehjælp, at 92 procent af de ældre bor i egen bolig, og at 85-95 procent af de ældre er åndsfriske til det sidste (Eskildsen 2003:25)
3. Pickering (2001:22-26) rummer en oversigt over de relativt få studier, der er gået på tværs af de to fagtraditioner og har undersøgt mediernes brug af stereotyper i et socialpsykologisk perspektiv.
4. Uge 46 er valgt, fordi den i nyhedsmæssig sammenhæng skønnes at være en gennemsnitlig uge, som således er repræsentativ for hele året. Valget af Nyhedsugen er imidlertid ikke uproblematisk. For det første er antagelsen om gennemsnitlighed stort set ubegrundet – man vil kunne sige det samme om mange andre uger, og man vil givetvis altid kunne finde særlige begivenheder, der principielt diskvalificerer enkelte uger. For det andet indeholder brug af Nyhedsugen den ubegrundede og ofte usagte antagelse, at man ved analyse af én uge kan udtale sig generelt om alle uger i det pågældende år. Indeværende artikel har ingen

intention om at være metodeudviklende, og Nyhedsugen benyttes i alvorlig mangel af bedre.

5. Begrebet redaktionel enhed benyttes frem for begrebet artikel. Redaktionelle enheder omfatter i modsætning til artikler nemlig navnestof og noter, som i lighed med egentlige artikler er med til at tegne billedet af de ældre i medierne.
6. Signorielli (2001:35) anvender en lignende definition i forbindelse med hendes undersøgelse af ældrebilleder i TV. I dansk sammenhæng anvender (Meyer 2003:11) og (Christensen et al. 1991:7) en lignende definition.
7. To fynske kommuner (Rønninge og Marslev-Birkende) blev i uge 46 i 1963 enige om at bygge et fælles plejehjem (IDN 432), Nyborg Kommune forelagde en plan for byggeri af et plejehjem med plads til "tolv gæster" for socialministeriet (IDN 479). Kværndrup og Ringe kunne berette om et samarbejde om oprettelse af et fælles syge- og plejehjem (IDN 484), Ryslinge Kommune ville købe sig til plejehjemspladser i Ringe (IDN 501), og Næstved Tidende havde to omtaler af konkrete byggeplaner (IDN 520, 532).

Litteratur

- Blaakilde, A.L. (1999) *Den store fortælling om alderdommen*. København: Munksgaard.
- Christensen, T.P. & L. Elsbøll, et al. (1991) *De gamle – træk af alderdommens historie*. København: Fremad.
- Cuddy, A.J.C. & S.T. Fiske (2004) *Doddering But Dear: Process, Content, and Function in Stereotyping of*

- Older persons. In T.D. Nelson: *Ageism*. Massachusetts: MIT press: 3-226.
- Dich, J. s. (1973) *Den herskende klasse. En kritisk analyse af social udbytning og midlerne imod den*. København: Borgen.
- Eskildsen, N.E. (2003) *Hvordan sætter vi en ny dagsorden for ældreområdet. Ældre billedet i medierne*. P. Riis. Odense: Ældre Forum.
- Greenberg, J. & J. Schimmel, et al. (2002) *Ageism: Denying the Face of the Future*. In T.D. Nelson: *Ageism*. Massachusetts: MIT press.
- Golub, S.A. & A. Filipowicz, et al. (2002) *Acting your Age*. In T.D. Nelson: *Ageism*. Cambridge: MIT press: 277-294.
- Hedegaard, C. (2001) *TV og demokratiet. En journalistisk udvikling og en fare for det repræsentative demokrati*. København: Danske Dagblades Forening.
- Jensen, S. P. (1999) "Stifinder til boliger for ældre 1-2." *Videnscenter på ældreområdet nyhedsbrev 3 og 4*.
- Kite, M.E. & L.S. Wagner (2002) *Attitudes toward Older Adults*. In T.D. Nelson: *Ageism*. Massachusetts: MIT press: 129-161.
- Kramhøft, P. (2000) *Journalistik med omtanke: Arbejdsmetoder i udredende og analytisk journalistik*. Århus: Ajour.
- Levy, B.R. & M.R. Bananji (2002) *Implicit Ageism*. In T.D. Nelson: *Ageism*. Massachusetts: MIT press.
- Lippmann, W. (1991 [1922]) *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lund, A.B. (2000) *Først med det sidste – en nyhedsuge i Danmark*. Århus: Ajour.
- Meilby, M. (1996) *Journalistikkens grundtrin fra ide til artikel*. Århus: Ajour.
- Meilby, M. & K. Minke (1990) *Når sandheden skal frem – Metoder i grundig journalistisk research*. København: Borgen.
- Meyer, G. (2003) Gamle billeder og nye spørgsmål. In: P. Riis. *Ældre billedet i medierne*. Odense: ÆldreForum.
- Michelsen, J. (2004) *Svage ældre sælger aviser. Information*. København.
- Montepare, J.M. & L.A. Zebrowitz (2002) *A Social-Developmental View of Ageism*. In T.D. Nelson: *Ageism*. Massachusetts: MIT press.
- Mouritzen, P.E. (2001) *Spændinger i velfærdsstaten*. In R.N.G. Norstrand: *Kommunestyrets fremtid*. København: AKF Forlaget: 379-404.
- Mulvad, N. & F.T. Svidth (2002) *Vagthund i videnssamfundet*. Århus: Ajour.
- Mørch, S. (1982) *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*. København: Gyldendals Bogklub.
- Mørch, S. (1996) *Den sidste Danmarkshistorie*. København: Gyldendal.
- Nielsen, V. (1996) *Ældre Sagen – fra Ensomme Gamles Værn til folkelig bevægelse*. København: Ældre Sagen/Ældre Fonden.
- Nørgaard, N. (2004) *Læsernes redaktør: Ældrebyrden, Politiken*. København: 8.
- Pedersen, J. B. (2003) *Billedet af de ældre – kan der rokes ved det?* In P. Riis: *Ældre billedet i medierne*. Odense: ÆldreForum.
- Perspektivplan-redegørelse II (1973) *Perspektivplan-redegørelse 1972-1987*. København, Statens Trykningskontor.
- Petersen, J.H. (2003) *Medierne og de ældre. Ældre billedet i medierne*. København, Ældre Forum: 6-10.
- Pickering, M. (2001) *Stereotyping – The Politics of Representation*. New York: Palgrave.
- Platz, M. (2004) *Alderdommens sociale slagside. Sociale Dimensioner af Ældrelivet*. Odense: Gerontologisk Institut.
- Rich, C. (2000) *Writing and Reporting News – A Coaching Method*. Belmont: Wadsworth publishing company.
- Ringsmose, J. & M.B. Hansen (2005) "Fælles sprog i ældreplejens organisering i et historisk perspektiv." *Politologiske Skrifter*(1): 1-46.
- Ruscher, J.B. (2001) *Prejudiced Communication – A Social Psychological Perspective*. New York: The Guilford Press.
- Signorielli, N. (2001) "Ageing on Television: The Picture in the Nineties", *Generations* 25(3): 34-38.
- Sparre, K. & L. Kabel (2001) *Den glade journalistik*. Århus: Ajour, CFJE.
- Strukturkommissionen (2004) *Strukturkommissionens betænkning bind III*. København, Indenrigs- og Sundhedsministeriet: kapitel 35.
- Vincent, J.A. (1995) *Inequality and Old Age*. London: Routledge.
- Wien, C. (2004) *Journalistikkens fornemmelse for objektivitet*. In A.B. Lund, J. Normann & A.K. Petersen: *Kære Samfund*. Odense: Syddansk Universitetsforlag: 166-175.
- Wien, C. (2005) *Ældre billedet i medierne gennem 50 år. En undersøgelse af ældrestereotyper i dagbladene fra 1953 til 2003*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Ældrekommissionen (1981) *De ældres vilkår*. København: Socialministeriet.
- Ældrekommissionen (1982) *Sammenhæng i ældrepolitikken. Ældrekommissionens 3. og afsluttende delrapport*. København.